

NON-MILITARY FORMS OF ENDANGERING SECURITY OF MODERN COUNTRY

Hatidza Berisha

University of defense in Belgrade, School of National defense, MI of Serbia,

hatidza.berisa@mod.gov.rs

Abstract: Modern challenges and threats to security, according to the criteria of space and resources used for the purpose of their realization, are in principle external and internal, armed and unarmed. Due to intense migration, technological revolution in communications, greater freedom and speed of movement, porosity of boundaries and free transfer of various technologies, security threats today are not only a free sum of acts of endangering. Though they have the same name and the same goal, modern threats, today, carry completely new energy and quality of endangerment. This is best seen on the case of terrorism. Contemporary terrorism and "liberal" terrorism in the seventies have a common name and goal, while their range, destructiveness, brutality, the number of victims and the effects that they produce differ greatly.

The paper presents a review of safety, taking into account the different views from which this term is observed. At the same time, relations between the object - values and threats are considered. Possible reference security objects are defined, an approximation is made on two objects, country and individual, and using the state of Critical School of Security, the focus is placed on sources of threats, and forms of security threats. Terrorism has been dealt with thematically and its relationship with other non-military forms of threats to security has been explained.

Keywords: security, state, non-military risks, terrorism, endangerment

НЕВОЈНИ ОБЛИЦИ УГРОЖАЊА БЕЗБЕДНОСТИ САВРЕМЕНЕ ДРЖАВ

Хатица Бериша

Универзитет одбране у Београд, Школа националне одбране, МО Републике Србије

hatidza.berisa@mod.gov.rs

Сажетак: Савремене изазове и претње безбедности, према критеријуму простора и средстава која се користе у сврху њихове реализације, начелно, су спољне и унутрашње, оружане и неоружане. Услед интензивних миграција, технолошке револуције у комуникацијама, веће слободе и брзине кретања, порозности граница и слободног трансфера разноврсних технологија, безбедносне претње данас нису само прости збир дела (аката) угрожавања. Иако имају исти назив и исти циљ, савремене претње, данас, носе потпуно нову енергију и квалитет угрожавања. То се најбоље види на примеру тероризма. Савремени тероризам и „либерални“ тероризам седамдесетих година имају заједничко само име и циљ, док се њихови домети, деструктивност, бруталност, број жртава и ефекти које производе у великој мери разликују.

У раду дат је осврт на безбедност, узимајући у обзир различита становишта са којих се овај појам посматра. Уједно су размотрене релације између објекта – вредности и претње. Дефинисани су могући референтни објекти безбедности, извршена апроксимација на два, државу и појединца, и користећи се ставом Критичке школе безбедности фокус је стављен на изворе претњи, односно облике угрожавања безбедности. Тематски је обрађен тероризам и објашњена његова веза са другим невојним облицима угрожавања безбедности.

Кључне речи: безбедност, држава, невојни ризици, тероризам, угрожавање,

УВОД

Савремене државе и друштва развијају се у све комплекснијем и неизвеснијем безбедносном окружењу. Сукоби који се воде у оваквом околностима су за неколико десетина година доживели изузетан преображај од линеарних, јасно дефинисаних до мрежно-центричних, нелинеарних, високо ефектних и маневришућих сукоба. У овим сукобима учавали су се и развијали нови појавни облици угрожавања безбедности, вишедимензионални, временом све мање војни, а све више невојни по карактеру.

Појава глобалних и трансационалних невојних облика угрожавања безбедности отвара нову епоху ратовања у коме најсавременији војни и други системи безбедности показују недовољну ефикасност у борби против њихових глобалних носилаца. Асиметрија, у новијим оружаним сукобима, све више односи превагу

над симетријом. Транснационални и асиметрични карактер савремених изазова и претњи безбедности утицали су на то да је безбедност недељива, при чему је све очигледније да ниједна земља није у стању да самостално решава све сложеније проблеме очувања и јачања националне безбедности.

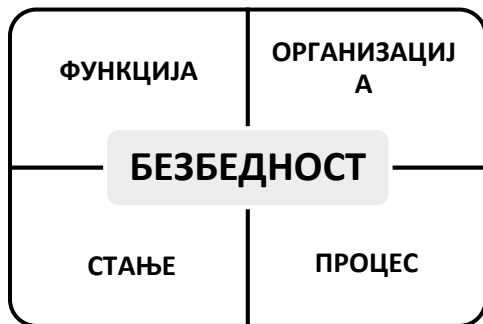
1. БЕЗБЕДНОСТ

Повећан ниво међузависности у савременом свету, поред позитивних, истиче и процесе који према начину и нивоу испољавања могу представљати изазове и претње миру, стабилности и безбедности суверених држава и друштава, односно појединаца, због чега су постали значајно и битно обележје међународних односа.¹²⁵ Измењена стварност међународних односа изнедрила је тзв. трансационалне и глобалне изазове и претње безбедности који по својој основној природи нису искључиво војни и на њих се не може успешно одговорити употребом само војне моћи. У постојећој литератури као и званичним документима међународних и регионалних организација и иницијатива, безбедност и референтни објекти безбедности третирају се на сличан начин, али уз одређене разлике у погледима.

1.1. Појам безбедности

При одређивању појма безбедности, полази се, углавном, од става да је безбедност основни атрибут сваке државе и да је везана за њену заштитну функцију. Безбедност државе може се дефинисати на више начина и најчешће произилази из дефинисања појма безбедности уопште. С друге стране, безбедност је појам са вишеструким значењем који се дефинише као *функција*, *организација* (систем), *стање* и *процес*, с тим што сваки од елемената чини целину за себе.

Као *функција*, безбедност је нераздвајни атрибут државе без обзира на карактер њеног уређења, политички систем и облик власти. Као *организација* или елемент заштите, безбедност може да има разне облике организованих форми (одговарајућих органа), различитих надлежности и овлашћења, заснованих и регулисаних уставом и законом или одлукама политичке власти. Ова два обележја чине јединствену целину - систем безбедности. Безбедност као *стање* представља заштићеност неког добра, вредности и тековине друштва. Оно искључује постојање материјалних и других аката уперених против уставног уређења, независности, суверенитета, територијалног интегритета и других вредности које представљају заштићена добра. Као *процес* безбедност подразумева појаве и догађаје који се одвијају у одређеном времену. Ток развоја тих догађаја и њихова промена, доводи

Слика 1 – Безбедност као функција,

до одређеног резултата или последица.

У политичко-безбедносном смислу, безбедност обухвата целокупну заштићеност државе и друштва од свих видова субверзивне делатности спољњег и унутрашњег непријатеља и других штетних делатности и утицаја. С обзиром на наведено, безбедност се може поделити на спољну и унутрашњу. Спољна безбедност се односи на независност, суверенитет и територијални интегритет државе, а унутрашња на несметано функционисање конкретног уставног поретка, односно друштвено-политичког, економског и правног система и заштићености других добара, вредности и објеката заштите. Као механизам заштите, безбедност има различите облике организационих форми (државних и друштвених органа и организација) и обележја заснована и регулисана уставним и другим законским актима или одлукама политичке власти. За једну од битних карактеристика појма безбедности сматрамо и ону коју је описао Милетић: „Безбедност је, наиме, именица, и то апстрактна, односно мисаона именица која није материјалне природе, дакле не може се опипати, већ се само осећа и замишља.“¹²⁶ Нешто другачија дефиниција појма безбедности наводи се у Малој политичкој енциклопедији: „Безбедност у најширем политичко-правном смислу обухвата мере и активности чувања и заштите од угрожавања независности интегритета једне земље (државе, нације) и

¹²⁵ Драгутин Сретовић, Мирослав Талијан, Хагица Бериша: „Савремени концепт безбедности”, Војно дело, бр 1/2016, Медија центар одбране, Београд, стр. 71-101,

¹²⁶ Слободан Милетић, *Полицијско право* (Београд: Полицијска академија, 1997), 13.

унутрашњег уставног и правног поретка. Према објекту заштите разликују се: а) национална безбедност, б) јавна безбедност, в) колективна безбедност, г) лична и имовинска безбедност.¹²⁷

Без обзира на различите приступе у дефинисању појма, безбедности, можемо закључити да суштина безбедности јесте да друштво преко ње испуњава одређени циљ, који се, превасходно, састоји у заштити сопственог опстанка и прогресивног развитка у складу са могућностима.

1.2. Дефинисање релација објекат-вредност-претња

У традиционалним теоријама безбедности, безбедност се повезује са опстанком референтног објекта, за који се најчешће узима држава као друштвена творевина са њеним суверенитетом и интегритетом. Међутим, постоји мноштво промишљања и тумачења који проширују листу референтних објеката међународне безбедности као што су: 1) појединац, као најбројнији субјект и објект међународних односа; 2) етничке групе, заједнице и нације; 3) владајуће елите, режими и интересне групе; 4) већ поменути држава; 5) међународне организације и мултинационалне компаније и 6) светско (глобално) друштво.¹²⁸

Набројани референтни објекти добијени су као одговор на прва два од четири главна питања која се постављају у истраживању основних места у области безбедности: Ко или шта је објект безбедности? Каква је природа претње? Ко је одговоран (ко се стара) за безбедност? Којим се поступцима и начинима достиже, чува и унапређује безбедност?¹²⁹

На питање ко или шта је објекат безбедности, ко или шта се обезбеђује, не може се добити јединствен одговор. Различите школе и системи међународне безбедности развијају различите теорије на постављена питања. Издвајају се три: Традиционална, Копенхашка (која промовише шири концепт безбедности) и Критичка безбедносна теорија.

Традиционалне теорије свој концепт заснивају на националној безбедности, а референтни објект безбедности је држава. Теоретичари који подржавају Копенхашку теорију, сматрају да се у безбедносну агенду морају уврстити нови аспекти, као што су политички, војни, економски, социјетални, еколошки. Критичка безбедносна теорија има супротан став у односу на претходне и свој концепт темељи на извору претњи. Оно што треба да се истражује је извор одакле долазе (произлазе) претње.¹³⁰

За касније појмовно одређење изазова, ризика и претњи наведена листа референтних објеката безбедности може се апроксимовати на два објекта и неке њихове особине чијим би се угрожавањем могао довести у питање њихов опстанак. Реч је о држави и њеном суверенитету као референтном објекту међународне безбедности и појединцу (друштву) и његовом идентитету.

Референтни објекти безбедности добијени апроксимацијом из ширег скупа референтних објеката битни су са аспекта садашњег разумевања безбедности и њених специфичних (националних) вредности који се штите реализацијом националних интереса. Јер како стоји и у самој *Стратегији националне безбедности Републике Србије* „Националне вредности штите се остваривањем националних интереса.“¹³¹

2. УГРОЖАВАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Савремени изазови и претње све више су узрочно-последично везани. Имају тенденцију преливања из једног простора у други, индукују нове безбедносне изазове и претње, отварајући нова кризна жаришта. У оквиру међународних односа дефинисани су нови изазови и претње миру, углавном у облику: међународног тероризма; етничких сукоба; пролиферације оружја за масовно уништење; организованог криминала, корупције, трговине дрогом и белим робљем; израженије миграције становништва; политичке нестабилности држава; кршење људских права, злоупотреба информационих технологија, угрожавање

¹²⁷ Мала политичка енциклопедија (Београд: Савремена администрација, 1966).

¹²⁸ Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи* (Београд: Службени лист СРЈ, 1996), 90.

¹²⁹ Драган Симић, *Наука о безбедности* (Београд: Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, 2002), 22.

¹³⁰ Keith Krause, „Critical Theory and Security Studies: the Research Programme of Critical Security Studies”, in *Cooperation and Conflict*, No.3, 1998, p.309.

¹³¹ Стратегија националне безбедности Републике Србије; Министарство одбране Републике Србије, 2009, 13.

животне средине и др. Опасност од оружаног сукоба глобалних размера данас је доста смањен, али ратови као средство решавања спорних питања на регионалном и локалном нивоу нису у потпуности искључени.

2.1. Појмовно одређење: изазови, ризици и претње безбедности

Изазови, ризици и претње су већ дуже време присутни термини у домаћој и страниј литератури која се бави безбедносним темама. Може се слободно рећи да су укореењени до „дубине“ да се априори усвајају као опште познати. Изговарају се у једном даху, наводећи нас на помисао да се ради о синонимима или терминима са тако минорним, готово занемарљивим разликама која нису вредна помена. Ипак, ако се приступи иоле озбиљнијој анализи, могу се уочити разлике које су битне првенствено са становишта одређивања међуодноса ових термина, односно појмова које дефинишу. За њихово потпуније објашњење користићемо следеће дефиниције изазова, ризика и претњи:

Под изазовом (challenge) се подразумева *позив да се узме удео* у одређеном такмичењу, дуелу; *позив* да се докаже или оправда нешто, или *тежак задатак*. Енглеска одредница *challenging* има веома интересантно објашњење - *обавеза реаговања, тј позив на одговор (call to respond)*, и изазов се одређује као нешто *потенцијално*, што постоји у најширем облику и *изазива пажњу и потребу да се прати*.¹³²

Изведено, *изазови* су могући облици угрожавања стабилности и суверенитета државе, идентитета и интегритета друштва (појединца). Они су извориште претњи, и њихов утицај распостире се кроз све димензије безбедности укључујући војну, политичку, економску, социјалну и еколошку димензију безбедности. Вредност изазова почетно је неутрална по опстанак и стабилност државе и друштва, а зависно од *околности, услова* под и *начина* на који се реагује, вредност изазова може да има позитиван предзнак – у разрешењу, или негативан - у даљем степеновању ка претњи.

У покушајима да се одреди садржај појма *ризик* обично се полази од доказивања да је то опасност по објекат безбедности који се по интензитету и вероватноћи настајања налази између изазова и претњи. Постоји више дефиниција ризика које се по свом садржају разликују када је реч о давању предзнака овом термину. Начелно, опште прихваћено мишљење је да је предзнак термина ризик негативан. Међутим, да би се успоставио логичан однос између термина изазови, ризици и претње усвојићемо и прилагодити дефиницију из Војног лексикона у којој стоји да је „Ризик свесно *излагање* опасности у жељи да се обезбеди *повољан* исход. У извођењу борбених дејстава може да проузрокује *нежељене* последице, али и изузетан *успех*.“¹³³

На основу наведеног, термин ризик употребљивији је у склопу синтагми као што су *процена ризика, преузимање ризика* или *управљање ризиком*, јер бити изложен опасности не значи унапред доживети неуспех. Ово наводи на закључак да ризик као појам има негативну конотацију само у делу који се односи на излагање опасности, али не и када је у питању коначан исход предузете акције, односно последице излагања опасности. Тачка између успеха и неуспеха, победе и пораза, представља *преломну* тачку која није унапред одређена и на коју се може утицати. Такође, градирање изазова, ризика и претњи по близини или интензитету не стоји, јер шта би у данашњем безбедносном окружењу била ближа или даља опасност и како измерити тачније градирати њен интензитет. Поред наведеног, усвојена дефиниција се може допунити: *да ризик представља вероватноћу (не)испољавања одређене опасности која доводи до (не)успеха*. Ризик би због тога првенствено био основни елемент за доношење одлуке, којим онај који одлучује, на основу *процене, преузима ризик* за (не)учешће у одређеном изазову, операцији, акцији и сл. Уједно, он је и елемент на који се може утицати чиме се афирмише могућност управљања оружаном сукобима, операцијама и кризама.

Управљање ризиком могуће је остварити по два елемента: *вероватноћи* реализације опасности и њеним *ефектима (последицама)*. Дакле, *управљање ризиком* представља предузимање мера на умањењу вероватноће реализације опасности и/или умањењу ефеката и могућих последица коју би потенцијална опасност могла да проузрокује. Самим тим, *процена ризика* представља процену вероватноће реализације и могућих ефеката (последица) потенцијалне опасности. Док би *преузимање ризика* значило свесно прихватање могућих ефеката (последица) уколико дође до реализације потенцијалне опасности учешћем у планираној акцији, операцији или изазову. *Преузимање ризика* или његово одбијање представља најосетљивији елемент процеса доношења одлуке било да се ради о одлукама политичке, војне или економске природе.

¹³² Concise Oxford Dictionary, Ninth edition, Clarendon Press, Oxford, 1997, p.866.

¹³³ Војни лексикон, (Београд: Војноиздавачки завод, 1981), 352.

Претње су непосредни облици угрожавања државе и друштва. То је врста притиска, чинилац кризе или неког сукоба, којим жели да се нанесе штета или неко зло са позиције силе да би се објекат претње присилио на одређене уступке. Претње имају јасне, предвидиве и одређене облике угрожавања – рат, економске санкције или терористички напади и негативне су по опстанак државе и друштва, те су коначни, најдиректнији извод изазова и ризика¹³⁴.

2.2. Безбедносно окружење

Безбедност државе директно зависи од њеног безбедносног окружења и може бити угрожена споља (фактори угрожавања делују ван државе) и изнутра (фактори угрожавања делују унутар државе). Безбедносно окружење представља скуп свих фактора који утичу на безбедност, односно на могуће угрожавање безбедности одређене државе или друштва.

Настанак нових безбедносних изазова и претњи везује се за престанак Хладног рата и нестанак биполарне поделе света. Доминантна безбедносна претња током више од пет деценија статуса ни рата, ни мира, генерисала се међусобним односима супротстављених блокова и великих сила и била је изражена као нуклеарна претња са могућношћу катаклизмичког уништења не само супротстављене стране, већ и читавог човечанства. Основна карактеристика поменутог периода је то да је безбедност схватана као збир безбедности појединих држава или засебних блокова потпомогнута делимичним утицајем система колективне безбедности оличеном у Организацији уједињених нација (ОУН). Без обзира на екстремну супротстављеност најмоћнијих супарника у смислу прокламованих циљева и идеологија, поменути период карактеристичан је и по томе да је безбедност тога доба угрожавао „познати непријатељ“ (супротстављени блок, супротстављени систем, нуклеарна претња, супротстављена идеологија и сл.). Циљеви су били јасно постављени и разграничени (победити у Хладном рату), што је олакшавало предвиђање реакције супротстављене стране. Једном речју, непријатељ је био идеолошки супротстављен блок држава са одређеном, углавном познатом силом и моћи. Управо у овој чињеници видимо и основну разлику у односу на данашње, савремене, безбедносне изазове и претње које углавном долазе од стране недржавних наоружаних субјеката (актера). Наиме, већи број значајних опасности данас не долазе од стране једне или више држава, већ од недржавних више-мање неконтролисаних субјеката, који су се на овај или онај начин домогли оружја у времену распада Варшавског пакта, а као средства борбе за остваривање својих циљева изабрали су неки од облика невојног угрожавања.

Талас демократских промена крајем хладног рата у Европи, подстакнут је колапсом Совјетског Савеза и почетком демократских промена у бившим социјалистичким – тоталитарним државама. Почетком XXI века постала је чињеница да су 2/3 земаља у свету демократске. Ширење цивилног демократског простора до земаља Варшавског пакта било је симултано са ширењем безбедносног простора. Прелаз у демократију подразумева велике промене у безбедности на глобалном, регионалном и националном простору. Очување демократских начела у системима који се мењају постали су главни изазов демократским владама света.

Период декаде пре пада Берлинског зида био је карактеристичан по значајним напорима да се поведе дебата о безбедности уводећи такозвани концепт свеукупне безбедности. Пратећи овај тренд, аналитичари безбедности били су преокупирани еколошким, демографским, друштвеним информационом културним и осталим питањима „благих“ претњи, због чега су догађаји везани за први напад на светски трговински центар или припреме за уништавање Ајфеловог торња остале недовољно испраћене и без значајног одјека. Завршетком Хладног рата безбедносне дебате донеле су значајно преуређење хијерархије изазова и претњи.

Цео период може бити окарактерисан са две различите тенденције. Већина земаља, посебно водеће у међународним односима, деле мишљење да су међународни тероризам и оружје за масовно уништење заједно са пропалим државама кључни извори безбедносних претњи. Друге земље се радије фокусирају на још нерешене регионалне проблеме, међународни организовани криминал и илегалне миграције.

¹³⁴ Дејан Орлић, Појмовно одређивање изазова, ризика и претњи у процесу преобликовања међународне безбедности (Београд: Војно дело 3/2004), 91.

3. ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ

Савремени облици угрожавања безбедности проистекли су из глобалних токова безбедности и у данашњој литератури (нарочито западној)¹³⁵, воде се као транснационални и класификују се на различите начине: нови тероризам, тзв. постмодерни тероризам; илегални трансфер оружја технологија; пролиферација НХБ оружја и ракетних технологија; организовани криминал; илегалне међународне миграције; производња и трговина наркотицима; корупција; криминал у сфери информатике; угрожавање животне средине. Сви наведени облици невојног су карактера. За потреба овог рада биће обрађен тероризам и његов однос са другим невојним облицима угрожавања безбедности Републике Србије.

3.1. Нови тероризам – постмодерни тероризам

Међународни тероризам данас спада у један од најозбиљнијих изазова и претњи безбедности у међународним односима. Иако су, временом, еволуирали циљеви и средства тероризма, главни учинци – страх, паника, насиље, разарања и губитак људских живота – нису се променили.

Тероризам представља акцију насиља, која се примењује ради застрашивања и беспштедног сламања отпора онога према коме се врши. То је политички мотивисано насиље и противзаконит акт наметања своје воље применом бруталне силе и нерегуларних метода. Суштина тероризма огледа се у смишљеном и планском инструментализовању насиља које треба да тзв. ефектом резонанце утиче на што је могуће шири круг људи – да изазове страх и несигурност код противника, да охрабри истомишљенике и да подстакне неутралне. Због тога је сваки терористички акт својеврсна „пропаганда делом“ коју актери јавно промовишу, тј. прихватају одговорност за његово извођење.

Постоје различите класификације тероризма. Ипак, најважнија је подела на унутрашњи и међународни, а заснива се на локацији одређене терористичке акције, али и на држављанству извршилаца и жртви. Унутрашњи тероризам је ограничен само на једну земљу, јер се терористичка акција одвија на територији једне земље. Међутим, унутрашњи тероризам, по правилу, добија карактер међународног јер терористи временом почињу да примају помоћ и подршку од друге државе или организације. Очит пример су догађаји на Косову и Метохији. О међународном тероризму је реч када се терористичке акције одвијају на територији двеју или више држава, када су објекти напада власништво двеју или више држава, односно, сваки напад на неко добро заштићено међународним правом. Начелно, може да се подели на транснационални и међудржавни. Удруживањем терориста из више земаља у једну организацију настају међународне терористичке организације (нпр. Ал Каида).

Тероризам је, са друге стране, доктрина и метод борбе за одређене циљеве систематском употребом насиља. Тероризам данас у свету представља сасвим нов облик примене силе у међународним односима, иако је забрањен међународним ратним правом. Војни експерти тврде да терористичке снаге „имају будућност“, јер су оне релативно мале, веома ефикасне, а јефтине. За њих нема правила, линије фронта, не поштују територију и не бирају средстава. У садашњем времену исламски фундаментализам је изазвао значајну деградацију међународне безбедности, постао реакционарна друштвена пракса и примаран извор међународног тероризма.

Значајан предуслов за ваљано сагледавање и решавање било којег проблема јесте његово адекватно одређење, односно дефинисање. Иако, у међународној заједници постоји сагласност да је тероризам један од највећих претњи безбедности, појам тероризма одређен је само на националном (државном) нивоу. На регионалном и светском нивоу често се различито класификује исти терористички акт. Док га поједини међународни субјекти сматрају најтежим злочином, други га третирају као легитиман метод борбе, трећи га посматрају као изнуђено средства одбране или врсту притиска, итд. Последица таквог тумачења је чињеница да актере тог аморалног и бруталног насиља начелно разврставају у две групе – као „лоше“ и као „добре“ терористе. Први су злочинци и монструми, док су други наоружани цивили, борци за слободу и људска права, итд. Такве контрадикторности у тумачењу (данас се прихвата и уважава тумачење великих сила на челу са САД) тероризма умногоме ограничава, и често, потпуно спречава сарадњу између субјеката међународних односа у предузимању адекватних и ефикасних мера супротстављања тероризму.

¹³⁵ Овде се првенствен мисли на стратегије и документа која се баве безбедносним трендовима, изазовима и претњама као што су Стратегија националне безбедности САД из маја 2010. године или *Strategic Trends Programme: Future Character of Conflict*, UK: Ministry of Defence.

Тероризам је лако осудити и одбацити, али га је много теже објаснити, открити корене и узроке. Нису ретки покушаји да се тероризам тумачи терминима из политичке и психолошке патологије. Таква тумачења могу, можда, умирити савест, али тешко могу да допринесу разумевању и решењу овог феномена. Отежавајућа околност у борби против међународног тероризма јесте чињеница да још увек постоје владе појединих држава које сматрају да им тероризам може користити за постизање спољнополитичких циљева. Пружањем прикривене политичке, финансијске и др. помоћи терористима поједине владе постају покровитељи тероризма, чиме директно развијају и афирмишу тзв. државни тероризам.

Пошто је тероризам постао тренутно један од највећих изазова и претњи по безбедност и „великих“ и „малих“, посебно имајући у виду могућност употребе НХБ оружја, борба против тероризма се поставља као приоритет читаве међународне заједнице. Данас у свету не постоји ни један систем демократије који би био сам по себи довољан да заштити друштво од међународног тероризма.

Немогуће је утврдити и отклонити све узроке тероризма, јер су бројни, различити и непознати. Отежавајућа околност је што неке државе одбијају да признају постојање тероризма, као и још увек, непостојање опште сагласности у вези са дефиницијом и карактеристикама тероризма. У борби против тероризма веома је значајно превентивно деловање, односно тражење и решавање узрока који подстичу савремени тероризам. Данас у борби против међународног тероризма примењује се углавном репресивно деловање, које није елиминисало тероризам, јер будући да му нису утврђени узроци, забране и кажњавања само су утицали на промену његових појавних облика.

На иницијативу САД, у међународној заједници постигнута је декларативна сагласност и формирана широка коалиција снага за борбу против тероризма. Данас у борби против тероризма не бирају се средства: користи се дипломатија, примена (наметања) закона, финансијска контрола и војна сила (користе се сва средства, јер ниједно само за себе није довољно). За велике силе свака борба против тероризма је прихватљива и оправдана, а посебно ако се та борба (пре свега оружана) спроводи на територији друге државе.

Може се са сигурношћу рећи да је нова ера тероризма и борбе против тероризма у глобалним размерама настала после напада на САД 11.09.2001. године. Та ера карактеристична је не само по енормном расту страха од сличних или још опаснијих акција које се најављују, већи и по томе што је тај догађај актуелизовао теоријско промишљање тероризма на глобалном нивоу на који се ван неких подручја истраживања скоро заборавило. То промишљање праћено је двема тенденцијама. Прва је изградња нових концепата националне регионалне и глобалне безбедности и друга је реконструкција постојећих система безбедности и њихово међусобно повезивање као акутни одговор на могуће опасности од тзв. постмодерног тероризма. Догађаји из 2003. и 2004. године само су потврдили оправданост ових потеза и предсказују развој будућег догађаја.

Постмодерни тероризам се у академским круговима и у пракси користи за означавање употребе оружја за масовно уништавање (ОМУ) - биолошког, хемијског, нуклеарног и радиолошког - која се очекује у будућности. У овом контексту све више се разматрају могућности сваког појединачног оружја, тако да се већ може говорити о биотероризму, хемијском тероризму, биохемијском тероризму, нуклеарном и радиолошком, са додатком сајбер тероризма, којим се означавају напади на информационе и комуникационе системе.

Тврдње да ће савремени тероризам неизбежно довести до употребе ОМУ темеље се, према неким теоријским мишљењима, на следећим постулатима: тероризам постаје све смртоноснији; терористи стално покушавају да унапреде своју технологију; број убијених и примена нових технологија у инцидентима је главни критеријум у градирању; све израженија пролиферација ОМУ после Хладног рата, за супер тероризам није потребно имати нуклеарно оружје.¹³⁶

Нови облици савременог тероризма подразумевају и промене у организационој структури терористичких организација. Оно што је у претходно наведеном смислу остало исто јесте чињеница да су то и даље илегалне организације које се сматрају непријатељем број један држава које су угрожене тероризмом.

За разлику од ранијег периода када је руководство терористичке организације било централизовано и када је одређивало смер и стратегију деловања, данас се примењује тенденција децентрализованих руководства где они представљају катализатор терористичке активности. Овај облик је изабран као оптималан за

¹³⁶ Радован Јовић и Андрија Савић, *Биотероризам* (Београд: Институт за политичке студије, 2004), 9-10.

„преживљавање“ организације у случају нестанка руководства, привременог или сталног губитка комуникације са извршним делом организације.

Друга промена настала је као последица напретка у транснационалној комуникацији, трговини и саобраћају, чиме терористичке организације постају флексибилне транснационалне мреже, којима погодује развитак технологије. Терористи међусобно сарађују у области финансирања, деоби обавештајних података, обуци, логистици, планирању и извршењу напада. Терористичке групе са циљевима усмереним ка једној земљи или региону могу да добију подршку од група орјентисаних ка другим земљама или регионима. Терористичка претња је истовремено еластична и дифузна због ове узајамно помагајуће, динамичке и пре свега мрежне структуре. Нивои овакве сарадње крећу се од локалног и регионалног до глобалног нивоа сарадње са исто тако грађанима амбицијама и циљевима.

Вероватноћа да ће нека терористичка организација користити биолошко и друго оружје за масовно уништавање знатно је порасла у постхладноратовском периоду. Биотероризам изазива посебну забринутост због јединствене комбинације високог степена смртности релативно јединственог начина производње и могућности тајне употребе. Његова потенцијална деструктивност је толика да се данас сматра стратешком претњом, јер може да произведе патње широких размера.

3.2. Веза тероризма са осталим облицима невојног угрожавања безбедности

Тероризам и илегални трансфер оружја и технологија двоструке намене. Позната је чињеница да се до деведесетих година XX века просечно сваке године води између 30 и 35 ратова или већих оружаних сукоба са више од хиљаду погинулих од који су 90% цивили. У тим конфликтима који су најчешће локални, грађански или верски ратови и сукоби, једна страна, учесница у сукобу, за потребе вођења тог рата оружје набавља на илегалном тржишту. Такође је познато да је после Хладног рата тржиште оружја проширило асортиман и да је могуће набавити софистицирано оружје које се подједнако добро и лако употребљава у терористичке сврхе. У том смислу на илегалном тржишту најчешће се тражи ручно, лако наоружање последње генерације, због чињенице да многе земље и владе немају потпуну контролу над њим, лако се шверцује, транспортује и релативно је јефтино. Припадници организованог криминала, прилагођавајући се потребама тржишта и ратним зонама успели су да велике залихе оружја несталог после транзиционих промена у многим земљама на истоку, премести у нове ратне зоне или до многих терористичких организација и мрежа. На тај начин терористи имају приступ потребном наоружању али и технологији производње оружја употребљавајући средства двоструке намене. Наиме, карактеристика оваквог оружја је да се нека хемијска једињења или супстанце појединачно подједнако добро и успешно могу употребити за цивилне потребе а у одређеној комбинацији као врло ефикасно и убојито оружје. Бројни су примери такве набавке оружја рецимо од стране Ослободилачког тамилског Ислама (ЛТТЕ) на просторима Украјине, Бугарске, Хрватске и сл.

Тероризам и пролиферација РХБ технологија и ракетног оружја великог домета је такође означен као савремени безбедносни проблем нарочито после употребе хемијских агенаса од стране терористичких група. Поменути проблем је званично означен као такав 1996. године када су министри одбране и иностраних послова земаља НАТО-а одобриле двогодишњи рад на развоју свеобухватне стратегије супротстављању опасностима од ширења РХБ оружја и средстава за њихово упућивање на циљ. Формирана Виша војна група за проблеме ширења оружја (Defence Group on Proliferation DGP) завршила је свој рад на дефинисању војног одговора на ризике које намеће ширење оружја за масовно уништавање. На тај начин почело је прилагођавање НАТО-а новом безбедносном окружењу. У том смислу међу чланицама НАТО-а постигнут је консензус да је то проблем коме треба посветити посебну пажњу. Већ 1993. године било је јасно да око 25 земаља поседује ОМУ док половина њих има балистичке ракете у оперативној употреби, док друга половина настоји да их уведе. Захваљујући све већој доступности стратешких технологија, РХБ могућности многих земаља широм света расту и додатно оптерећују већ сложене међународне односе.

Однос тероризма и организованог криминала по многим стручњацима представља један од најделикатнијих односа за анализу. За разлику од ранијих облика организованог криминала када је основни разлог бављења криминала био новац, данашњи „велики“ криминалци имају више новца него што могу да потроше. Разлог континуираног бављења организованим криминалом је поред основног и моћ, односно жеља за ванинституционалним, ванправним, ванетичким и другим утицајима на државу и политику, односно заузимање положаја и утицаја у друштву који не могу стећи учествовањем у легалним и легитимним

демократским процесима. Те нове негативне намере и опасности које са собом носе изазивају последице које више ни једна земља појединачно као и међународна заједница не могу да толеришу.

Криминал као специфична негативна друштвена појава, представља унутрашњи неоружани облик угрожавања безбедности. Један од његових најопаснијих видова (у домену имовинског криминала) јесте организовани криминал. Организовани криминал подразумева постојање криминалне организације која има више од два члана, са циљем трајнијег вршења кривичних дела ради остваривања имовинске користи и одговарајућег утицаја с тим што таква криминална организација, у циљу свог опстанка, мора да користи насиље или нека друга средства застрашивања или да успостави одговарајућу спрегу са државним, политичким, економским и финансијским субјектима, било корупцијом, уценом, изнудом било неким другим начином.¹³⁷ Политичка мотивисаност у спрези са насиљем заједнички су именитељи тероризма и организованог криминала.

Иако се традиционално схвата као унутрашњи облик угрожавања, организовани криминал све више поприма међународне димензије и утиче на безбедност и стабилност државе споља. Међународна заједница покушала је да дефинише ово савремено зло и дала је смернице за његово спречавање и сузбијање. Тако је 2000. године у Палерму донета Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала¹³⁸. Према Конвенцији овај савремени безбедносни проблем дефинише се као криминалитет групе за организовани криминал, под којом се подразумева организована група од три или више лица, која постоји у извесном периоду и која делује споразумно у циљу чињења једног или више тешких злочина или кривичних дела утврђених у складу са датом конвенцијом (то су кривична дела за које је забрањена казна затвора од најмање четири године или тежа), ради задобијања посредно или непосредно, финансијске или друге материјалне користи. Осим групе за организовани криминал, Конвенција дефинише и организовану групу која представља групу која није случајно формирана ради непосредног извршења кривичног дела, и која не мора да има формално дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру (члан 2. Конвенције). Поред овог, кривично дело је транснационалне природе уколико је: учињено у више држава; учињено у једној држави, али је већи део припрема, планирања, руковођења или контроле обављен у некој другој држави; учињено у једној држави, али је у њега укључена група за организовани криминал која се бави криминалним активностима у више држава; или учињено у једној држави, али су битне последице наступиле у некој другој држави (члан 3. Конвенције).

Полazeћи од облика организовања (група, банда, организација, удружење и сл.), унутрашњег устројства (хијерархија, дисциплина, закон ћутања *omerta* и сл.), постављених циљева (приход, сталан финансијски доходак, остварени профит, политичке претензије и др.), метода деловања (корупција, изнуда, застрашивање, насиље и сл.) и квалитета успостављених веза (органи власти, државни органи, политичке партије и странке, привредни и финансијски субјекти и др.), могући су разни облици испољавања организованог криминала на унутрашњем и међународном плану¹³⁹. Из овог се може закључити да организовани криминал међународних димензија може бити носилац више различитих облика криминалитета којим се директно или индиректно угрожава заштићеност више различитих вредности државе, друштва и појединца.

Организовани криминал, па и међународни, не представља појаву која је нова и непозната националним и наднационалним субјектима безбедности. „Нови“ организовани криминал у односу на „стари“ (чији су репрезенти *Mafia* и *Сомога*) је много сложенији и креће се у ширим географским оквирима. Нови облици организованог криминала брзо су захватили широке међународне размере јер се не ограничавају на „класичан“ илегалан промет и купопродају оружја, дроге, уметничких предмета, прање новца и проституцију што представља традиционалне активности нпр. италијанске мафије. Данас, илегални промет нуклеарног материјала, хемијских супстанци и биолошких агенаса задаје највећу главобољу органима гоњења на међународном плану.

¹³⁷ Мићо Бошковић, *Транснационални организовани криминалитет* (Београд: Полицијска академија, 2003), 24.

¹³⁸ Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала; Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 6. од 27. јуна 2001.

¹³⁹ Мићо Бошковић, 24.

У оквиру постојећих видова организованих криминала бројни су облици који су најчешће повезани, испреплетани и у међусобној директној или индиректној узрочно-последичној вези. Дешава се да је приликом кријумчарења украдених аутомобила кријумчаре у њима сакривено оружје, опојне дроге и нуклеарне материје који се продају на истом или различитом тржишту, а од илегално стеченог профита се финансирају терористичке организације и трговина „белим робљем“, а у све су, поред криминалних група, укључени и представници страних обавештајних служби и различитих хуманитарних организација¹⁴⁰.

Све наведене активности које прате организовани криминал могу се довести у везу и бити подршка тероризму. Нагле промене и територијална проширења на међународни ниво додатно су отежали прикупљање података и анализу односа између тероризма и организованог криминала. Ипак треба бити обазрив у закључку до ког нивоа постоји сарадња између тероризма и организованог криминала. Најчешћи облици сарадње су на тактичком нивоу, највише из разлога јер врхушка организованог криминала штити своје интересе одкланом од терористичких група и организација како би смањила могућност провале својих активности и послова.

Тероризам и илегалне међународне миграције. Међународне миграције су данас процес широких размера који је захватио читав свет. Процењује се да у свету постоји 214 милиона интернационалних и око 740 милиона интерних миграната. У ову групу спадају радници, студенти, избеглице и интерно расељена лица и друге категорије регистрованих и нерегистрованих лица, чије је број немогуће утврдити, а који живе ван свог места пребивалишта, што представља око једне шестине светске популације.¹⁴¹

Миграције, осим што су деликатне у друштвеном, демографском и социолошком смислу, су и безбедносно врло интересантне са различитим опасностима које са собом носе. Правци миграција иду линијом од Јужне Америке, Африке и Азије ка северу Америке и Европе. Кроз проблем миграција одсликавају се и односи развијених и неразвијених земаља који се најчешће сматрају извором многих безбедносних проблема. На међународне миграције делују тзв. фактори „привлачења“ (економско благостање и просперитет севера) и фактори „потискивања“ (сиромаштво, незапосленост, пренасељеност, нестабилност и сукоби). Узроци миграција најчешће се деле на групу економских и неекономских узрока од којих сваки садржи бројне међусобно испреплетане факторе. На проширење јаза снажан утицај врше демографска кретања јер сиромашније и заостале земље остварују вишеструко већи демографски прираштај него развијене земље Европе. Диспропорција демографског и економског раста узрок је миграција које су опет са своје стране директно или индиректно узроковале низ безбедносних проблема. Међу првима је свакако организовани криминал трговине људима који се шири на трговину људским органима. Процењује се да је на почетку XXI века ова врста кријумчарења људима организованом криминалу донела више од седам милијарди долара само за транспорт и кријумчарење. Ако се томе дода новац од робовласничког односа којим ти људи живе и прихода који они својим радом газдама остварују поменуца цифра се вишеструко увећава. О каквом се уносном послу ради говори и појава повезивања криминалних и терористичких организација са „синдикатима“ (организованим криминалним групама мафијашког типа) које су се свака из свог интереса нашле на том послу. Криминалци за потребе проширења посла на област наркотика, секс трафикинга и сл., терористи за набављање новца за куповину софистицираног оружја и регрутовања самоубица, а мафијаши за корумпирање политичара и стварање медијских империја и укључивање у политички живот ради очувања стеченог богатства.

Однос тероризма, производње и трговине наркотицима. Значајан фактор угрожавања међународне безбедности представља производња и илегални промет наркотика. Само конзумирање наркотика представља негативну последицу глобалних размера која на подмукао начин подрива човечанство и прети да дезавуише сваки напор појединца, државе и света у целини да одбрани, сачува и унапреди вредности друштва и заједништва.

Упркос повећаним напорима да се у протеклим годинама смањи производња, промет и конзумирање наркотика, оно и даље представља значајно и тешко оптерећење за читаво човечанство. На глобалном нивоу, сваке године, око 210 милиона људи конзумира разне врсте наркотика. Колика је опасност од њиховог

¹⁴⁰ Љупчо Анаудовски, *Међународност и међузависност на тероризмот и организираном криминалитет* (Скопје: Годишник на Факултетот на безбедност, 2002), 92.

¹⁴¹ Health of migrants: the way forward - report of a global consultation, (Madrid: 3-5 March 2010), 3.

конзумирања говори и чињеница да од наведеног броја конзумента на годишњем нивоу 200 хиљада њих ову активности завршава смртним исходом.¹⁴²

Количина употребе хероина у Европи се стабилизовала, а кокаина у Америци опала. Међутим, ови подаци прикривају трендове као што су: пораст потрошње кокаина у Европи и Јужној Америци као конкуренција хероину, проширивање тржишта хероина у Африци, пораст коришћења синтетичких дрога и злоупотреба лекова сличних карактеристика који се добијају на рецепт лекара. Поред наведеног, приметна је појава нових дрога као и начин коришћења тако што се дроге комбинују приликом конзумирања, па је њене зависнике немогуће сврстати у појединачне категорије.

Са друге стране, када је у питању производња наркотика, број земаља које производе хероин и кокаин ограничен је на свега неколико, али је ниво производње и даље висок. Цене опијата у производњи варирају у зависности од доба године и сезонских услова. Тржишни захтеви такође варирају. Само пре десетак година тржиште кокаина у Северној Америци било је четири пута веће од тржишта у Европи за разлику од садашњице када је скоро изједначено. Данашња вредност европског тржишта процењује се на 33 милијарди док је северноамеричко процењено на 37 милијарди долара.¹⁴³

Транспорт и трговина дроге, као спона између производње и потрошње представља најкритичнију област ове врсте криминалитета чији учесници на разлици у цени и оствареном ризику зарађују енормне количине новца и других материјалних вредности. Продавци дроге и организовани криминалци формирају транснационалну мрежу која је у стању да повеже производњу опијата на једном, транспорт преко другог и продају на трећем континенту остварујући зараду често пута већу него што се она у појединим земљама на нивоу државе остварује у оквирима легалне економије. Остварујући енормне зараде учесници у ланцу су у могућности да корумпирају највише органе власти како би заштитили своје послове. Поред наведеног, овај облик криминалитета извор је све већег насиља на улицама, али и основ и подршка за организован криминал и тероризам као и остале облике угрожавања безбедности. Као и у односу између организованог криминала и тероризма и у овом случају сарадња између терориста и дилера дрогом је више на тактичком него на вишим нивоима највише због спречавања провала послова.

Тероризам и корупција. Корупција је појава која се јавила са настанком друштва, а спомиње се још у Старом и Новом завету. Одржала се у свим друштвеним системима и може се наћи не само у најширим него и у најмањим друштвеним групама. То је појава која, по исказима еминентних стручњака, у данашњим условима, узима велике размере и јавља се у скоро свим сферама живота. При том, што је већа и значајнија друштвена област у којој се јавља, већа је опасност по само друштво. Штавише, многи аутори доказују да корупција постаје међународни проблем значајнији од тероризма и организованог криминала.

На питање шта се тачно подразумева под појмом корупције, каква је њена правна природа, шта је карактерише, ко су носиоци ове појаве, односно вида, у суштини, привредног криминалитета, који су узроци њеног настанка, трајања и промена, какве су последице ове појаве (посредне и непосредне), како је сузбити и којим средствима то учинити, ни у науци ни у пракси још нема потпуних одговора. Корупција је најопаснији вид привредног криминалитета а карактеришу је прикривеност, променљивост, висок степен друштвене опасности, мноштво појавних облика, широка распрострањеност и интернационализација, тешко доказивање у кривично-правном смислу, користољубивост, перфидност (лукавство) учиниоца и специфичан објект који угрожава корупција, као што су законито функционисање државних и привредних институција и служби¹⁴⁴

Тероризам и сајбер криминал. Иако постоје бројне тешкоће у дефинисању, као што постоји и изражена тенденција да му се не признају специфичности које прате криминал уопште, ефекти сајбер криминала не могу се занемарити највише због подмуклог начина реализације овог облика угрожавања безбедности. Ово је првенствено из разлога јер се последице више не мере појединачним жртава, нити десетинама и хиљадама долара, динара или евра, већ много већим и далекосежним последицама. Требало је да прође низ година од

¹⁴² *World Drug Report 2011* (New York: UNITED NATIONS, 2011), 8.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ Миленко Јелачић, *Корупција – друштвено-правни аспекти и методи супротстављања*, (Београд: МУП Републике Србије, 1996), 42.

појаве првих облика криминала у сфери информатике, његовог дефинисања и настанка сродних дефиниција¹⁴⁵ до појаве новог феномена – *сајбер (cyber) криминал*.

Према Марку Герку, сајбер криминал је деловање појединаца или групе људи у коме се путем рачунара нападају рачунарски системи, нарушава интегритет рачунарских система, расположивост рачунарских система, расположивост података на њима, неовлашћено се мењају, оштећују или узимају подаци из рачунарских система, нарушавају ауторска права у електронској сфери, краде идентитет са електронских медија и дистрибуира дечија порнографија, а мотиви за ово деловање су економски.¹⁴⁶

Може се констатовати да је сајбер криминал такав облик криминалног понашања код кога је сајбер простор окружење у коме су компјутерске мреже појављују као средство, циљ, доказ и/или симбол или окружење извршења кривичног дела. При томе се под сајбер простором, подразумева или врста “заједнице” сачињене од мреже компјутера у којој се елементи традиционалног друштва налазе у облику бајтова и битова или “простор који креирају компјутерске мреже”.

Конкретни облици овог криминалитета су: *неауторизовани приступ рачунарском систему или мрежи кршењем мера сигурности (hacking); оштећење компјутерских података или програма; компјутерске саботаже; неовлашћено пресретање комуникација од и у компјутерским системима и мрежама; компјутерска шпијунажа*.

Сваки од ових облика може се укрштати са сваким јер готово да не постоји “чисти” облик. Тако *hacking*, поред неовлашћеног уласка у компјутерске системе и мреже, често обухвата и уништавање података или компјутерску шпијунажу (као што је то случај са упадима на веб сајтове и уништење или “преправљање” података на њима или *hacking* и трговина лозинкама). Измена компјутерских података и програма укључује и “лансирање” компјутерских црва и вируса што је најчешће праћено заустављањем рада компјутерског система и уништењем података. У мрежама црви и вируси се у већини случајева “размеђују” електронском поштом, а не ретко то чине и *хакери* приликом неовлашћеног приступа.

Амбијент за сајбер криминал је вештачка творевина која захтева високу техничку опремљеност, добру информациону инфраструктуру и који је ничија и свачија својина, у коме паралелно коегзистирају виртуелно и реално и код кога је комуникација колективна. У таквом окружењу изузетно је тешко говорити о националним размерама криминала и друштвеној опасности. Зато се овај криминал сврстава у најизразитији облик транснационалног криминала против кога ни борба не може бити конвенционална. Поготово што друштвени, социјални и економски контекст овог криминала није истоветан са класичним транснационалним криминалом јер за сајбер простор (cyberspace) важе друга правила. Због свега наведеног сајбер криминал може представљати погодан тле за развој сајбер тероризма или као потпору „класичном“ тероризму с обзиром на могућности и широк опсег његовог деловања.

Последице *терористичких активности на животну средину* временом су постала све очигледнија. У свету је све присутнија свест да је животна средина цивилизацијска тековина, а њено очување обавеза човечанства. Коначно се схватило да за опстанак будућих генерација треба имати другачији однос према животној средини. У вези са тим, очување животне средине као средине рађања, битисања и развоја људи, животиња и биљака, представља незаобилазни фактор унутрашње стабилности и безбедности једне земље. Угрожавање животне средине могуће је на више начина, али је са аспекта тероризма најинтересантнији за разматрање угрожавање радиолошко – хемијским и биолошким (РХБ) агенсима¹⁴⁷.

ЗАКЉУЧАК

Сви облици намерног угрожавања животне средине могу се изводити у миру, ванредним приликама или у рату. Намерно изазивање РХБ контаминације већих размера на нашим просторима, нарочито у близини

¹⁴⁵ Злоупотреба компјутера (*computer abuse*), компјутерска превара (*computer fraud*), деликти уз помоћ компјутера (*crime by computer*), информатички криминалитет, рачунарски криминалитети и техно криминалитет.

¹⁴⁶ Marco Gercke, Cybercrime Research Institute, Презентација са НАТО семинара *Cyber Terrorism*, одржаног од 14-18.03.2011., Анкара, Турска.

¹⁴⁷ РХБ агенси су опасне и штетне гасовите, течне или чврсте материје настале у процесу производње, при употреби, промету, превозу, складиштењу или чувању које могу својим особинама да угрозе живот и здравље људи или њихову животну средину.

насељених места, може имати размере катаклизме. Могући објекти напада, у миру и рату су: објекти за производњу и коришћење нуклеарне енергије; институције и организације које употребљавају радиоактивне изотопе у истраживањима, медицини и слично; рафинерије нафте; производња пестицида, боје, лакова и слично; производња и прерада пластичних маса; складиштење хемикалија и опасних материја; производња фармацеутских и козметичких производа; термоелектране и друго. Сви ови извори угрожавања животне средине јављају се као тихи и свакодневни загађивачи или као загађивачи путем акцидената у случају пожара, експлозије или другог неконтролисаног ослобађања отровних и штетних материја.

Може се закључити да је однос између тероризма и других невојних облика угрожавања безбедности изузетно сложен и комплексан. Врло тешко је разлучити и повући јасне границе које одређују када почиње једна, а када се завршава друга делатност. Често су иста лица уједно терористи и актери других облика угрожавања безбедност. Међународна повезаност још више усложњава праћење њихових активности и могућност да се предвиде њихови будући потези. Веома оштри унутрашњи закони и начела по којима функционишу терористичке ћелије али и друге криминалне групе не дозвољавају сагледавање начина њиховог појединачног функционисања због чега су терористичка акта непредвидива, а потрага за њеним извршиоцима дуготрајна и изискује значајно ангажовање и утрошак ресурса два, појединца и државу, постајући тиме уопштена и без конкретнијег решења које би било употребљиво са оперативног становишта

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Миленко Јелачић, *Корупција – друштвено-правни аспекти и методи супротстављања*, (Београд: МУП Републике Србије, 1996), 42.
- [2] Драгутин СРЕТОВИЋ, Мирослав ТАЛИЈАН, Хатица БЕРИША.: „Савремени концепт безбедности”, Војно дело, бр 1/2016, Медија центар одбране, Београд, стр. 71-101; ISSN 0042-8426,
- [3] Злоупотреба компјутера (*computer abuse*), компјутерска превара (*computer fraud*), деликти уз помоћ компјутера (*crime by computer*), информатички криминалитет, рачунарски криминалитети и техно криминалитет.
- [4] Marco Gercke, Cybercrime Research Institute, Презентација са НАТО семинара *Cyber Terrorism*, одржаног од 14-18.03.2011., Анкара, Турска
- [5] Health of migrants: the way forward - report of a global consultation, (Madrid: 3-5 March 2010), 3.
- [6] *World Drug Report 2011* (New York: UNITED NATIONS, 2011), 8.
- [7] Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала; Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 6. од 27. јуна 2001.
- [8] Љупчо Анаудовски, *Међусловност и међузависност на тероризмот и организираниот криминалитет* (Скопје: Годишник на Факултетот на безбедност, 2002), 92
- [9] Љубомир Стајић и Драган Јовашевић, *Безбедносни и правни аспекти прања новца* (Београд: Наука-Безбедност-Полиција No 1, Полицијска академија, 2003), 94.

